

Wilhelm Carlsson, ägare av Armaturfabriken i Ljung.

Utdrag ur boken

100 år i Ljung

Redaktörer: Ove Blohm & Arne Stendahl

En företagspresentation av Armaturfabriken i Ljung, 1997
(AHA/ Tour & Anderson/ TA Hydronics AB).

* * *

I boken ovan finns kapitlet »Epoken Wilhelm Carlsson, 1916–1938». Där förekommer släkten Lindberg i stor utsträckning. Se följande sidor.

(Uppgiften på sidan 45 om Maria Lindbergs födelseår är fel; ska vara 1886 – se släktsammanställningen på webben.)

Lennart Wasling

EPOKEN

WILHELM CARLSSON

1916-1938

Wilhelm Carlsson blev således genom August Hilmer Anderssons testamente ägare till det av honom grundade företaget.

Familjen

Wilhelm Carlsson föddes i Holms församling i Mellerud den 16 maj 1869. När Wilhelm var nyfödd flyttade familjen till Erlandserud i samma församling.

Föräldrarna var Karolina Eriksdotter, född 1831 och död 1888 och Karl Larsson, född 1824 och död 1903 efter 15 års sjukdom. Båda var födda i Holms församling.

De fyra syskonen var: Johan född 1860, Maria född 1863, gift Dahlström, Gustaf född 1865 – utflyttad till USA, och Anna född 1871, gift Lövgren.

1895 gifte sig Wilhelm Carlsson med Anne Marie (kallades Anna) Hermansen. Hon var född i Norge 1872 och avled i Annelund 1944. Wilhelm Carlsson avled i Annelund den 6 januari 1951. De har sitt sista vilorum på Hovs kyrko-

gård. Enligt kyrkoböckerna flyttade Wilhelm Carlsson till Norge 1895. Detta är med all säkerhet fel. Man kan med fog anta att han flyttade dit tidigare. Det har sagts att han anställdes av A H Andersson i Bäckefors 1889, men eftersom verksamheten där blev mycket kortvarig, flyttade han sannolikt omkring 1890 till A H Anderssons fabrik i Kristiania.

För året 1892 finner man i folkeregisteret dreier (svarvare) Wilhelm Carlsson med adress Normanns Gade 42, belägen intill fabriken på Kampen.

I Norge fick Wilhelm och Anna två söner som båda dog i spä ålder.

Till Annelund kom Wilhelm och Anna Carlsson 1897. Där föddes döttrarna: Thelma Viktoria 1898 och Ragnhild Elvira 1901.

Thelma ingick 1921 äktenskap med Nils Lindberg. Äktenskapet upplöstes dock 1941 genom utslag vid Gäsene Tingslags Häradsrätt. Thelma och Nils bodde i villa Forshyddan som senare blev mjölnarbostad. Den är numera riven. Deras son, Lennart Gustaf Wilhelm, född 1925, är bosatt i USA. 1940 blev Nils Lindberg far till en utomäktenskaplig son.

Nils Lindberg som var född 1897, avled 1943. Han är begravd på Hovs kyrkogård.

Thelma gifte sig andra gången med Erik Plomgren, Göteborg.

Ragnhild ingick 1928 äktenskap med Sigge Robert Lindberg (bror till Nils). Äktenskapet upplöstes 1937 enligt Högsta Domstolens utslag. De bodde på nuvarande Armaturvägen 17. Ragnhild gifte sig andra gången 1938 med Göte Berntson, som var född i Göteborg 1907 och som avled i januari 1966. Ragnhild Berntson avled i Göteborg 1990.

Makarna Berntson har sin grav på Västra Kyrkogården (på Östra kullen) i Göteborg.

Ragnhild och Göte Berntsons barn, Ulla Birgitta, född i Annelund 1939, är bosatt i Göteborg.

Anna Carlssons syster Hermans Hermansen, född i Norge 1866 och död i Alingsås 1954, är begravd på Hovs kyrkogård.

En man som åtnjöt stort förtroende

A H Anderssons arvtagare Wilhelm Carlsson var en försynt man, som aldrig bråkade i onödan.

”Han visste precis hur han ville ha det när det gällde arbetet och om han sade till om något så var det vänligt men bestämt. Det var väl just det som gjorde att vi respekterade och lydde honom utan att han behövde ta till hårda ord.

Dessutom visste vi att han kunde varenda detalj i de olika arbetsuppgifterna lika bra som någon av oss och det ingav ju respekt.” Så har han beskrivits av sina medarbetare.

Wilhelm Carlsson hade följt A H Andersson nära nog från början, varit med om branden i Bäckefors, stått ut med hårda år i Kristiania och hjälpt till att sätta igång i Annelund. Det är uppenbart att AH hade stort förtroende för Carlsson och under den period som följde, med den moderna tidens inbrott och med svåra ekonomiska bakslag efter första världskriget och under trettioalet, lyckades han hålla företaget vid liv. Dessutom drabbades denne godmodige och välvillige man av interna motsättningar och rättsliga processer, som orsakade bekymmer och svårigheter för honom personligen och för företaget. I slutet av 1930-talet blev det en ändring i förhållandena och då kunde han också lämna över företaget till en ny ledare.

Ingen administratör

Wilhelm Carlsson var inte intresserad av det administrativa arbetet. Han fortsatte även sedan han blivit företagsägare som förut med bl a modelltillverkning. Emil Sandberg och Gustav Hedblom fick även fortsättningsvis handha

ledningen av företaget. Wilhelm Carlssons svåger, E Lövgren från Göteborg, anställdes förmodligen i början av 1918 och fick hand om vissa utvecklingsfrågor. Det har sagts att han hade viss juridisk utbildning. Ett resultat av Lövgrens medverkan var att Carlsson köpte Skattegården, som gränsade till Annelunds ägor. Enligt köpekontraktet av 1918 var köpesumman 11 000 kronor och säljare var Otto Eriksson, Birger Lindeblad och Sven Odqvist. Arealen var ca 26 hektar.

Långt senare köpte Wilhelm Carlsson ytterligare mark, nämligen 1936, 0,4517 hektar Murum 1:12 av Axel och Juliana Ljungqvist för 500 kronor och 1942, 1,6980 hektar Hov Guldsmedsgården 4:18 av Agnes och Richard Sandberg för 5 250 kronor. 1917 hade firman ett gott år och Emil Sandberg och Gustav Hedblom föreslog att 20% av årets vinst skulle utbetalas till arbetarna. Detta kunde inte Wilhelm Carlsson gå med på då AH:s bror Axel Erenius krävde att få livräntan på 2000 kronor per år utbytt mot ett engångsbelopp och i enlighet med AH:s testamente fanns det ytterligare legat som Wilhelm Carlsson hade att betala. Dessutom hade Carlsson varit nödsakad att erlagga betydande belopp i stämpel- och arvsskatt. 1918 och 1919 var orderingången dålig och boksluten för dessa år visade stora underskott.

Kritisk situation

Många arbetare fick sluta under denna tid. En del fick arbete på en mosse i Molla. Lån mot säkerhet av inteckningar togs, först ett lån på 60 000 kronor och därefter flera. Den ekonomiska situationen för företaget var utomordentligt allvarlig och den 26 november 1921 sände Wilhelm Carlsson en ansökan till Kungl Maj:t med begäran om tillstånd att utan hinder av bestämmelsen i AH:s testamente helt eller delvis få försälja fastigheterna. Kungl Maj:t lämnade ansökan utan bifall.

Kungl Maj:ts resolution (se bilaga IV), som även innehåller Carlssons redogörelse för situationen, är undertecknad av kronprins Gustaf Adolf, senare kung Gustaf VI Adolf. Det blev först i december 1942 som Kungl Maj:t som svar på en ny ansökan godkände att försäljning av fastigheterna fick ske. Denna resolution är undertecknad av kung Gustav V (se bilaga V).

Försäljningsutvecklingen

Det första året under Wilhelm Carlssons ledning var försäljningen god och uppgick till 262 000 kronor. 1918 och 1919 kännetecknades däremot av svag orderingång och personalstyrkan, som under hela Wilhelm Carlsson-epoken fram till mitten av 1930-talet omfattade 40–50 personer, reducerades tillfälligt. Depressionen 1930 och åren däromkring medförde också att många anställda permitterades.

Under 1920-talet och början av 1930-talet låg försäljningen på 100 000–300 000 kronor. 1935 hade den närmast sig 400 000 och under de flesta av de följande åren ökade den. (Försäljningsutvecklingen framgår av bilaga VII.)

Säljstödande material

1922 var försäljningen endast 105 000 kronor. Detta år gav man ut en broschyr över brandarmatur, som med största sannolikhet var den första inom detta produktområde. Ett patent gällande ”normalsystem” för brandarmatur, som innehades av Bergströms (ABA) i Stockholm, löpte ut 1918–1919, varefter AHA började tillverka brandarmatur enligt detta system. Normalsystemet blev svensk standard omkring 1939–1940.

En broschyr, som presenterade radiatorventilen ”Columbia”, skickades ut 1926. Columbia presenterades som den nya radiatorventilen i system ”Bäst”. Ett flertal förbättringar lanserades. 1930 trycktes en ny broschyr avseende Columbiaventilen. I denna fanns diagram över

Columbiaventiler och radiatorkopplingar.

	3/4"	1/2"	3/4"	1"	1 1/4"
Ventiler, vinkel och räka å Kr.	3,75	4,15	5,25	7,15	9,85
Kopplingar utan avst. " "	1,-	1,17	1,55	2,30	3,50
" med " " "	1,80	2,05	2,95	4,50	6,50

Ventiler med vinkelstippel för höromontage. 10 % pris tillägg.

Radiatorventil Columbia.

Härmed hava vi äran översända prislista över vår nya radiatorventil av system "Columbia". Den har försetts med alla de förbättringar, som numera fördras av precisionventiler, och särskilt vill vi framhålla följande:

Förinställningens skala har placerats över bristan. **Bristan** utföres polerad med försänt text, varigenom den är lätt att hålla ren och dessutom lämpar sig för inställning av gruppsiffror. Den är väl anpassad efter de olika dimensionerna, och ventilen få ett vackert och enhälligt utseende.

Tätningsskivan är försedd med kragad gånad och packas med grafiterad specialpackning, som även vid högt tryck och hög temperatur ger tillfredsställande tätning.

Skafvet fästes på sådant sätt, att söndersprängning genom värme eller avskruvning utan verktyg ej kan förekomma.

Godsdimensionerna äro riktigt tilltagna, vilket en jämförelse med andra fabriksvarer.

Genom vår mångåriga erfarenhet och tillverkning i stor skala efter modernaste metoder kunna vi erbjuda ett i alla förhållanden tillräckligt lämpligt, snabba leveranser och billiga priser.

1926.

Ur en broschyr från 1926, där radiatorventilen "Columbia" lanserades.

motståndskoefficienter vid olika förinställningar. De lär ha varit de första motstånddiagrammen för radiatorventiler som presenterats i Sverige. Värmeledningsarmatur utgjorde en väsentlig del av försäljningen under 1920- och 1930-talen.

Familjen Lindberg på Mörlanda/ Knipe

Familjen Lindberg kom från 1919 att bli i hög grad involverad i företaget och i familjen Carlsson.

Handlanden Gustaf Lindberg, som föddes i Kärråkra församling 1850, ingick äktenskap med Hilda Aurelia Petersson från Södra Vings församling. Lindberg drev affärsrörelse i Broddarp och därefter i Hudene och Skölvne, där Gustaf Lindberg avled 1913. Hilda avled 1947.

1913 flyttade änkan Hilda och barnen (de äldsta var förmodligen inte med) till Annelund. De bodde de första åren på nuvarande Armaturvägen 17, senare på Mörlanda där hon drev affären med hjälp av Erik Bodin. Denne övertog senare affärsrörelsen.

Gustaf och Hilda Lindberg hade tio barn:

1. Valborg, född 1888, död 1954. Hon var gift med Albin Mellander och bodde i Värmland. Hon är begravd i Hudene.

2. Lärarinnan Ebba, född 1889.

3. Sigge, född i Broddarps församling 1891. Han var gift med Wilhelm Carlssons dotter Ragnhild under åren 1928–1937, var efter äktenskapet upplöstes. De bodde på nuvarande Armaturvägen 17. Sigge var anställd vid AHA från 1919 till 1932. Han hade administrativa arbetsuppgifter. Sigge utflyttade 1943 till Grude församling tillsammans med modern. Han avled 1983 och är begravd i Borås.

4. Ture Hugo, född i Broddarp 1893. Han gifte sig med Rut Källström och tjänstgjorde vid Kungl Flottan i Karlskrona.

5. Dagmar Viktoria, född i Broddarp 1894 och gift med folkskoleinspektör Hedegård.

6. Maria, född i Broddarp 1896, gift med Erik Bodin, född 1886. Deras dotter Kerstin är född 1921 och bosatt i Alingsås. Maria hade tidigare affär i Göteborg och Erik i Borås. Erik Bodin övertog och drev affären på Mörlanda till 1962. 1948 flyttades affären över till en ny byggnad som företaget uppfört. Den gamla anrika handelsboden revs och sedan 1959 ligger en bensinstation på samma plats.

7. Nils, född i Broddarp 1897. Han ingick äktenskap med Wilhelm Carlssons dotter Thelma 1921. Äktenskapet upplöstes 1941.

Nils var anställd vid A H Andersson & Co från 1919 till 1938. Han blev fabrikschef och kallade sig disponent. Nils var även kommunal förtroendemän, kommunalnämndens ordförande, nämndeman m m.

Nils Lindberg avled 1943 och är begravd på Hovs kyrkogård.

Makarna Nils och Thelma Lindbergs son Lennart föddes 1925 och är bosatt i USA.

8. Paul, kyrkoherde i Närunga, född i Böne 1899, död 1977.

9. John, lärare, född i Hudene 1902.

10. Einar, affärsbiträde, född i Hudene 1902.

Mörlanda affär och den före detta gästgivaregården år 1909. Gästgiveriet (den högra byggnaden) hade uppbört vid sekelskiftet. De gamla byggnaderna revs 1953 och numera ligger bensinstationen på samma plats. Vägen är alltså den som idag kommer från Ljung och går vidare mot Falköping/Ulricehamn. Foto, Richard Sandberg.

Giftermål

Änkefru Hilda Lindberg var alltså innehavare av affären på Mörlanda från 1913. Hon var efter den tidens förhållanden mycket förnögen. Hennes son Nils hade börjat uppvakta Wilhelm Carlssons dotter Thelma, något som inte sågs med blida ögon av fru Lindberg. Därför skedde träffarna mellan de två ofta i smyg. Sedan Carlsson blivit fabrikör och företagets ägare ändrades inställningen och Hilda Lindberg blev en ivrig tillskyndare av en förening mellan de två. Förlovningen eklaterades 1917. De hade känt varandra ända sedan den gemensamma konfirmationsundervisningen. Nils Lindberg anställdes vid A H Andersson & Co i januari 1919, en anställning som kom att vara i ca 20 år. Eftersom Wilhelm Carlsson brottades med stora ekonomiska bekymmer, kan det antas att även han hade anledning att se positivt på att få Nils Lindberg till måg. Nils hade egen förmögenhet genom arv efter fadern.

Hot om konkurs

I början av 1920-talet hotades företaget av konkurs. Wilhelm Carlsson blev tvungen att acceptera växlar. Emil Sandberg och Gustaf Hedblom, som båda var driftiga och under August Hilmer Anderssons tid lojala mot företaget och dess ägare, kände en viss besvikelse inte bara över att ha blivit förbigångna i AH:s testamente utan kanske också över Wilhelm Carlsson, med vilken man sannolikt inte var överens i alla stycken. Processerna om Emils arrende av Knipe med Mörlanda blev också en svår påfrestning i relationen mellan Emil Sandberg och Wilhelm Carlsson.

I februari 1919 upphörde Emil Sandbergs anställning i företaget och det var vid ungefär samma tidpunkt som även Gustaf Hedbloms anställning upphörde. Dessa båda kände till att ett flertal växlar skulle förfalla på en och samma dag och företagets leverantörer

hade varnats för att sälja på kredit. Nils Lindberg, som nyligen hade börjat i företaget, fick klart för sig att den ekonomiska krisen i firman skulle bli akut när växlarna förföll till betalning, eftersom Wilhelm Carlsson saknade likvida medel. Krisen kom och det är mycket möjligt att den utlöstes långt innan Kungl Maj:ts svar av den 21 april 1922 hade kommit rörande begäran om försäljning av fastigheter.

Fru Lindberg räddar situationen

Då ingrep fru Lindberg på Mörlanda. Hon vidtalade två av traktens mer välbeställda personer, nämligen Klas Svantesson från Sibbarp i Skölvne och August Bengtsson från Norra Säm att tillsammans med henne ställa upp som borgensmän. Dagen då växlarna skulle lösas blev mycket dramatisk. Banken i Ljung hade öppet till klockan tre på eftermiddagen. Fru Lindberg och Svantesson satt i verandan på Mörlanda och väntade på Bengtsson och Carlsson hade en hästskjuts beredd utanför.

Bengtsson syntes inte till och tiden gick. Han hade ändrat sig och tänkte inte ställa upp, men då han ändå hade ett ärende till Ljung kom han åkande på vägen. Fru Lindberg fick syn på honom, skyndade sig ut och fick efter en stunds övertalning in honom på verandan. Efter ytterligare övertalning av fru Lindberg och Svantesson skrev Bengtsson på borgensförbindelsen och Carlsson kunde kasta sig upp på kärran, varpå hästen fick springa för allt vad den var värd till Ljung.

Emil Sandberg och Gustaf Hedblom, väl medvetna om situationen, befann sig på banken och väntade på att klockan skulle bli tre. Fem minuter i tre kom Carlsson med borgensförbindelsen. Därmed kunde han lösa in växlarna. När Sandberg och Hedblom förstod att Carlsson skulle klara av att fullgöra sina förpliktelser, lämnade de banken. Carlsson var alltså fortfarande ägare till fabri-

ken. Sedan den dagen togs inga lån förrän efter andra världskriget, då den stora expansionen satte igång.

Hedblom startade Värgårda Armaturfabrik

Hedblom hade planer på att själv starta en armaturfabrik. Han tog kontakt med Osborn Sjöberg och John Bengtsson, som var ägare till grossistföretaget Sjöberg & Bengtsson i Göteborg, kunder till AHA. De var med på att medverka i projektet.

Man vände sig till de styrande i Herrljunga, som dock inte var intresserade, utan lär ha sagt, "vi har en smé förut." Detta resulterade i att man istället sökte sig till Värgårda, där Värgårda Armaturfabrik startades 1920.

Till det nya företaget tog man med sig en hel del kompetens från AHA. Hedblom själv hade 22 års erfarenhet och redan det första året fick han över flera medarbetare från AHA med goda kunskaper och erfarenheter från armaturtillverkning.

1916 hade Hedblom begärt ett anställningsintyg från AHA. Detta återges här nedan:

"Verkmästare E. G. Hedblom, som sedan 1 sept. 1897 är anställd vid armaturfabriken, önskar erhålla vårt utlåtande öfver bitintills här nedlagd verksamhet och vilja vi, uppfyllande denna önskan, härvid framhålla, att verkmästare Hedblom med berömvärd intresse och energi, påpasslighet och uthållighet, plikttröhet och redbarhet i förening med framstående fackkunskap och förmåga af god verkstadsledning, på ett högligen förtjenstfullt och erkännansvärdt sätt verkat till fabriken oafslätliga utveckling och uppnådda framgång, och det må också framhållas, att framgången varit för fabriken särskildt vinstförande, dertill har verkmästare Hedblom i afsevärd grad bidragit tillfölje sin omsorg och förmåga utarbetade justering af modellerna, hvarigenom betydande godsbesparingar vunnits.

Vi hafva sålunda all anledning att vara synnerligen nöjda med verkmästare Hedbloms här nedlagda verksamhet och vilja endast hoppas att krafterna skola tillåta honom att ännu i många år fortsätta här för att allt framgent häfda det goda anseende som fabrikket, tack vare honom tillvunnit sig.

Annelund

pr Ljung d. 16 aug. 1916

A.H. Andersson & Co.

Armaturfabrik Ljung”

Med anledning av Vårgårda Armaturfabriks 75-årsjubileum, utgavs 1995 en bok om dess historia. Detta avsnitt har tillkommit på grundval av uppgifterna i denna historik.

Arrendet

1914 hade ett arrendekontrakt förlängts, varvid A H Andersson hade utarrenderat Knipe med Mörlanda till Emil Sandberg på ytterligare ett år (1915–1916). Arrendavgiften var 10 kronor för hela året. Underhållskostnaderna för den jordägaren tillhörande ladugården på Mörlanda skulle arrendatorn stå för. Jordägarens

byggnad, i vilken handelsboden inrymdes, ingick inte i avtalet. I september 1917 blev arrendeavtalet uppsagt av Wilhelm Carlsson. Då avtalet inte sagts upp inom rätt tid beslöt KB, Konungens Befallningshavande (motsvaras av Länsstyrelsen) och sedermera även Hovrätten till vilken ärendet hänskjutits, att avtalet skulle förlängas med fem år dvs till mars 1922.

I mars 1921 utfärdade Wilhelm Carlsson för säkerhets skull ytterligare en uppsägning på Emil Sandberg, som svarade att han var villig avträda Knipe i mars 1922, men inte Mörlanda. Med stöd av ensittarlagen, innebärande rätt i vissa fall för nyttjanderättshavare att inlösa upplåtet område, ville Sandberg inlösa Wilhelm Carlssons byggnader på Mörlanda samt mark som hörde till brukningsdelen. Wilhelm Carlsson gick inte med på detta. Han framhöll att någon avstyckad fastighet med namnet Mörlanda inte fanns. Mörlanda var benämningen på handelsboden, som fr o m 1913 disponerades av änkan Hilda Lindberg och hennes barn.

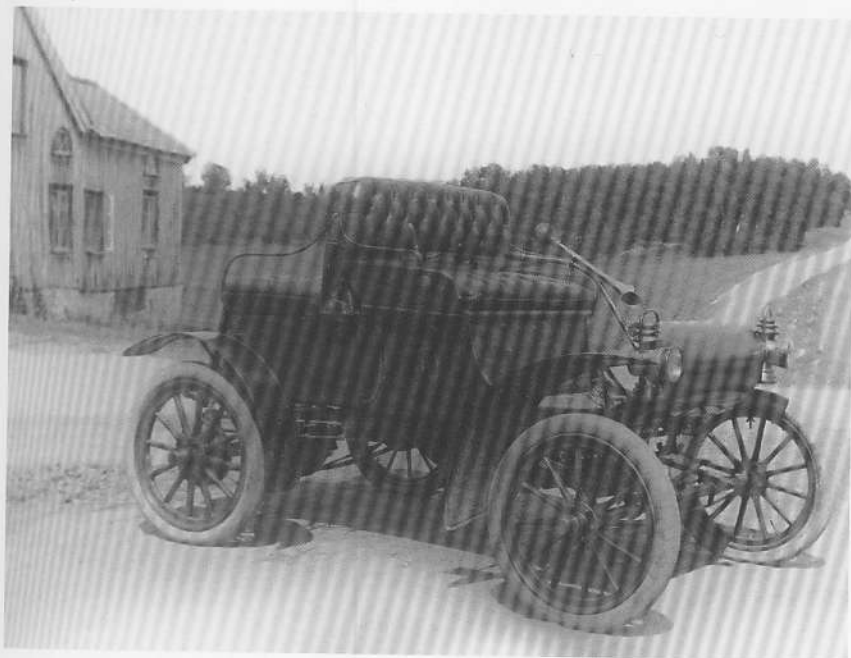
Fortsatta tvister

I en inläga till rätten hävdade Wilhelm Carlsson bl a, att om Sandberg skulle få inlösa den egendom han brukade och bebodde, skulle de flesta åkrar liksom marknads- och fotbollsplanerna fränhändas gården och att denna egendom behövdes för att i sambruk med egendomen på Annelund producera erforderliga livsmedel åt fabrikspersonalen till låga priser. Genom sambruk skulle avkastningen bli bättre. En försäljning skulle försämra fastighetens värde och inteckningshavarna skulle säkerligen ha synpunkter på detta. Dessutom hade Kungl Maj:t 1922 avslagit en ansökan om att det i testamentet angivna förbudet mot avyttring skulle upphävas.

Emil Sandberg hade övertagit arrendet från sin far, riksdagsmannen och handlanden Per G Sandberg, som fick rätt till arrende 1861–1866 av Knipe med Hovsbrokvärn enligt avtal 1860 med dåvarande ägaren till Ollestads Fideikomiss och efter tillägg i arrendeavtalet 1866 tillkom även arrendet av ”hjelpgästgivaregården”, lägenheten Mörlanda krog, med alla därtill hörande ägor för tiden 1866–1870. Årsarrendet för Mörlanda var 250 rdr (riksdaler) och för Knipe med Hovsbrokvärn 200 rdr (rdr motsvarade då kronor).

Nytt avtal

Genom ett nytt avtal 1870 förvärvade samme P G Sandberg arrenderätt för en tid av femton år till ”1/4 mtl Knipe med Hofsbro Qvarn samt på detta hemmans ägor belägna lägenheten Mörlanda”. Kungl Maj:t och Kronan hade enligt KB 1874 förvärvat äganderätt till bl a Knipe med Hofsbro kvarn. Köpet inverkade emellertid inte på Sandbergs nyttjanderätt, utan denna synes ha fortgått till kontraktstidens utgång 1886, då Kungl Maj:t och kronan till Sandberg för en tid av tjugo år – alltså till 1906 – utarrenderade 1/4 mtl Knipe med Hofsbro kvarn ”jemte dertill hörande förut ut-

Den första automobilen i trakten var från USA och av märket Oldsmobile. Den ägdes av fotografen Richard Sandberg, som tog bilden 1914. Motorn var på 7 hästkrafter och toppfarten var smält svindlande 30 km/tim. Till vänster syns gaveln på gästgivaregården.

arrenderade egor och torfmosse". Under denna senare tjugooårsperiod hade P G Sandberg avlidit. Han dog 1899, men kontraktet blev jämlikt Kungl Domänstyrelsens resolution av den 27 sept 1900 överflyttat på sonen Emil Sandberg. Vid arrendetidens slut, 1906, försålde kronan avsöndrad lägenhet med en areal av 30, 6770 hektar inägorna till 1/4 mtl Knipe med Hofsbro kvarn till dåvarande ägaren av Annelund, fabrikör A H Andersson. I denna areal var även inräknat det område, som av ålder ansetts utgöra lägenheten Mörlanda.

Under tiden 1906–1915 brukades denna fabrikör A H Andersson tillhöriga avsöndring (Knipe inägor) av Emil Sandberg, utan att det fanns annat än ett muntligt avtal. Sandberg, som tjänstgjorde som kontorschef hos A H Andersson, sade att detta berodde på att arrenderätten till Knipe skulle vara dels en i hans lön ingående naturaförmån och dels att Andersson önskade att änkefru Sara Sandberg skulle i lugn och ro få bo kvar i det gamla hemmet till sin död, som inträffade 1914.

Falskt intyg

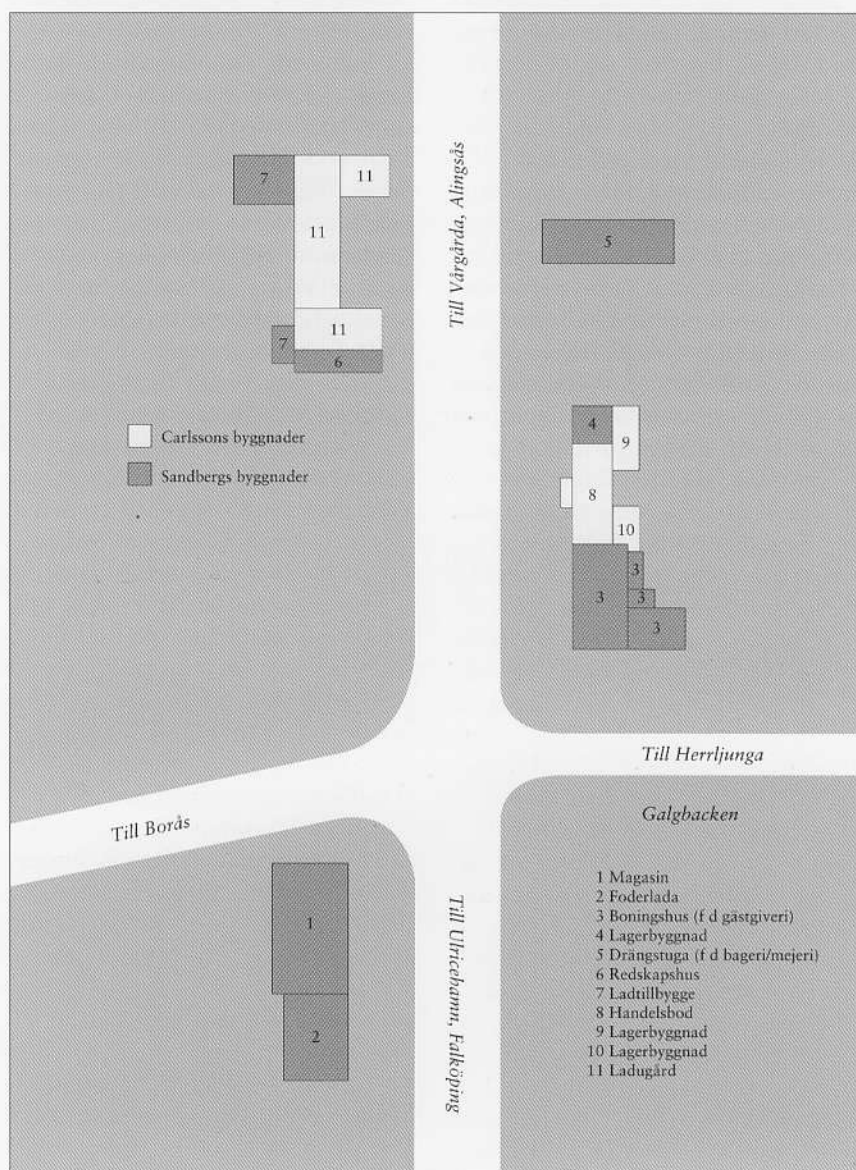
Emil Sandberg bodde kvar på Mörlanda även efter 1922 och Wilhelm Carlsson tog nu upp frågan om Sandberg förverkat arrenderätten på grund av brott genom att han bortfört gödsel från gården på Mörlanda. I processen om detta visade Sigge Lindberg att han inte hade några skrupler. Som vittne inkallades den person, som varit med och kört gödsel. Sigge förelade vederbörande, åtminstone i något fall, ett utskrivet intyg där det falskeligen stod att 80 par lass bortförts och tillförts fastigheten Solhaga. Vittnet, som var anställd på företaget, fick besked om att han hade att välja mellan att skriva under intyget, som skulle föredras i rätten, eller att "svälta ihjäl", dvs avskedas. (Så många lass kunde det inte vara.) I AH:s testamente var också föreskrivet

att "af fastigheterna å Annelund och Mörlanda får ej säljas eller bortskänkas något, vare sig hela egendomar eller delar deraf". Det föreskrevs också, att "de af Sandbergska familjen nu å Mörlanda egande hus skall Wilhelm Carlsson ej inlösa med högre belopp än tre tusen kronor."

Skiljenämnd

Det var alltså upplagt för nya processer, och dessa pågick huvudsakligen under 1922 och 1923 vid Gäsene Häradsrätt i Ljung. Processerna resulterade i utslag från Konungens Befallningshavande i

Älvsborgs län, Hovrätten och Kungl Maj:t. I Kungl Maj:ts utslag 20 juni 1923 fastslogs att Sandberg inte hade någon lösningsrätt, men att han inte var skyldig att flytta förrän den 14 mars 1924. Carlssons yrkande att Sandberg på grund av förverkande av arrenderätten skulle flytta tidigare ogillades. Efter denna dom hembjöd Sandberg åt Carlsson de Sandbergska byggnaderna till inlösen. Carlsson var villig att lösa byggnaderna för ett bestämt pris och vissa andra villkor och förklarade samtidigt att om detta anbud inte godtogts ville han inte lösa husen

På skissen syns de byggnader som fanns på Mörlandaområdet 1922. De som är markerade med gul färg tillhörde jordägaren, dvs företaget, de som är blå tillhörde nyttjanderättshavaren, dvs Emil Sandberg.

utan då skulle dessa flyttas bort av Sandberg. Sandberg godtog inte detta och så blev det tillsatt en skiljenämnd. Till skiljenämndens sammanträde kom också Carlsson, som förklarade att förrättningen var olaglig. Skiljemännen förklarade sig dock behöriga och fullföljde värderingen av Sandbergs byggnader. Värderingen utföll enligt följande:

magasin med källare	2 100 kr
foderlada	200 kr
boningshus	2 200 kr
lagerbod	100 kr
drängstuga (fd bageri)	1 200 kr
redskapshus	25 kr
ladtillbygge	50 kr
<i>Summa</i>	<u>5 875 kr</u>

Denna summa ansåg skiljenämnden att Wilhelm Carlsson skulle betala till Emil Sandberg. Sandberg hade tidigare bjudit 2 200 kronor vilket belopp senare hade höjts till 2 800. Häradsrättens dom blev att skiljenämndens beslut förklarades ogiltigt. Därefter finns inga handlingar från denna process. Det är dock känt att Emil Sandberg förlorade målet och att han förlorade ekonomiskt på hela processen.

Åtminstone vissa av de byggnader som Sandberg ägde på Mörlanda blev bortflyttade men huruvida Wilhelm Carlsson övertog några av Sandbergs byggnader och i så fall behövde betala något för dessa har inte kunnat klarläggas. Klart är att företaget även efter processen stod kvar som ägare till all mark och även till de byggnader som hela tiden ägts av A H Andersson & Co och som fanns kvar på Mörlandaområdet. Sannolikt flyttade Emil Sandberg bort de byggnader som han var ägare till.

Bättre tider

Fortsättningsvis var Sigge och Nils Lindberg de som var företagets ledare. Sigge hade mer eller mindre övertagit Emil Sandbergs arbets-

Fotograf Richard Sandbergs ateljé på Mörlanda. Bilden är sannolikt tagen någon gång vid sekelskiftet.

uppgifter och Nils hade troligen övertagit Gustaf Hedbloms.

1921 hade orderingången börjat öka igen och de tidigare anställda fick komma tillbaka. Dessutom anställdes ytterligare ett antal arbetare. 1923 anställdes en ny verkmästare vid namn Eriksson. Den tidigare verkmästaren, Axel Ekman, flyttade till armaturfabriken i Vårgårda. Eriksson stannade inte länge utan slutade under sommaren samma år. Ny verkmästare blev Teodor Larsson från Norrtälje. Denne startade sedermera Alingsås Armaturfabrik.

Ackord

För verkstadens del blev det individuella ackord medan gjuteriet fick gemensamhetsackord på procentbasis. Gjuterarna, som hade den högsta timpenge med 70 öre, fick lejonparten medan kärnpojkarna som hade 25 öre endast fick en liten del. Kilopriset sattes till 38 öre och detta gav vid första avlöningen över 50% ökning på timlönen. Efter en tid ansåg Nils Lindberg att ackordspriset var för högt och sänkte det till 35 öre. Trots gjuteripersonalens protester sänktes senare gjuteriackorden ytterligare till 32 öre. Verkstadsackorden gav högst 90 öre, men protesterna möttes med ringa förståelse och sänkningarna genomfördes.

Genom omläggning av rutiner och en viss rationalisering var firmans intäkter snart uppe på den tidigare nivån. Arbetstillgången var god och genom firman Celsius i Göteborg började även exporten

skjuta fart. Bl a såldes värmeledningsventiler i stor mängd till Argentina.

Verkstadsklubb bildas

Någon ackordsprislista för verkstaden kom inte till stånd. På våren 1927 ställdes nya krav på ackordssänkningar, som även skulle drabba verkstaden. Nu ansågs måttet rågat och Titus Andersson, som såg sin anställning hotad, tog kontakt med Metalls avdelning i Vårgårda. Den 30 april 1927 träffades gjuteripersonalen och en del vidtalade verkstadsarbetare hemma hos Titus Andersson i hans hus Björkåsen, där ordföranden Gunnar Karlsson och kassören Gustav Johansson från Metall i Vårgårda mötte upp och lämnade information om förbundets verksamhet. Mötet beslöt, att en verkstadsklubb sorterande under avdelningen i Vårgårda, skulle bildas. Till styrelse valdes Rudolf Andersson som ordförande, Torsten Martinsson sekreterare, Titus Andersson kassör, Herman Hermansson vice ordförande och Yngve Larsson vice sekreterare.

Allt gick mycket hemligt tillväga och även till nästa möte, som hölls i maj, skedde personlig kallelse. Tio nya medlemmar anslöt sig. Ryktesvis hade det framkommit, att en skrivelse skulle föreligga med uppmaning till medlemmarna att lämna verkstadsklubben. Något bevis för att en sådan skrivelse fanns framkom inte, men mötet beslöt avvisa alla försök att splittra medlemmarna. Företagsledningen hade fått kännedom om att en fackförening hade bildats och alla anställda hade anmodats att infinna sig på kontoret efter arbetets slut för dagen. Där mottogs de av Nils och Sigge Lindberg samt fabrikörföraren Carlsson. Sigge Lindberg förde ordet och sade, att han med beklagande fått veta att en fackförening hade bildats och han ville veta orsaken därtill. Detta, enligt hans mening obetänksamma steg, äventyrade hela företagets existens och skulle gå ut över de anställda,

speciellt över dem som hade familjer att försörja. Företaget hade ju alltid ställt upp för sina anställda och han kunde inte förstå orsaken till detta handlande.

Efter Lindbergs yttrande uppstod en stunds tystnad, då ordföranden Rudolf Andersson ännu inte kommit. Till slut tog Gottfrid Andersson till orda och förklarade att företaget sannerligen inte hade tagit någon hänsyn till de anställda, då ackorden sänkts flera gånger och nya sänkningar var på tal. Lindberg ville då veta vem som var ordförande och Rudolf Andersson, som hade anlant, talade då om att det var han som var ordförande och att någon tanke på att upplösa fackföreningen inte fanns. Sedan Lindberg ytterligare uppmanat de anställda att besinna sitt ansvar och konsekvenserna av att andra skulle bestämma över deras levnadsförhållanden, skildes parterna åt. Under hela tiden hade Carlsson och Nils Lindberg inte sagt ett ord. Fackföreningen hade kommit för att stanna. Inom parentes kan nämnas att efter krisen 1933 fick inte Rudolf Andersson tillbaka sitt arbete. Det var en hämnd. Vid möte den 29 maj beslöt verkstadsklubben att ett förslag till avtal skulle upprättas och inlämnas i början av juli.

Försök till förhandlingar

Nu började en märklig avtalsrörelse. Sedan klubben utsett Herman Hermansson och Gustav Sander att tillsammans med avdelningens ordförande Gunnar Karlsson och kassör Gustav Johansson uppta förhandlingar, begärdes ett sammanträffande med Sigge Lindberg, men då delegationen kom till kontoret var Lindberg bortrest. Flera nya försök gjordes att komma till förhandling med Lindberg. Varje gång lyckades han försvinna. Den 8 augusti hann inte Lindberg undan utan blev tvungen att tala med delegationen, utökad med ombudsman Johan Larsson från förbundet. Lindberg förklarade att han inte kunde behandla avtalet förrän någon gång i september.

Ett möte med verkstadsklubben samma dag beslutade, att förhandlingar skulle börja i augusti och med 20 jaröster mot 8 nej och 2 nedlagda beslöts, att ett ultimatum skulle tillställas arbetsgivaren. Då stadgeenlig majoritet inte hade uppnåtts, godkändes inte beslutet av förbundsstyrelsen. Vid möte den 15 augusti beslöts att förhandlingar skulle ske i september så som arbetsgivaren hade begärt. Den 10 september 1927 avgavs en skrivelse till de fabriksanställda från företaget, undertecknad av Wilhelm Carlsson, men med största sannolikhet författad av Sigge Lindberg (se sidorna 52–53).

Avtal klart

Den 12 september meddelade Lindberg att några förhandlingar inte kunde ske förrän den 21 september. Den 22 september fördes nya förhandlingar i klubben under ledning av ombudsman Larsson och ett förslag till avtal godkändes med 17 röster mot 5. Då Lindberg vägrade att skriva under det överenskomna avtalet utan presenterade ett eget förslag, upptogs nya förhandlingar den 25 oktober. Eftersom klubben i sitt avtalsförslag inte tagit med förmånen av fri hyra i fabriken hus, kom klubben i underläge vid förhandlingarna och fick gå med på att minimilönerna låg 4 öre under förbundets avtal med verkstadsföreningen, men att hyresförmånerna skulle kvarstå och att de som bodde i egna hus skulle få en ersättning på 8 kronor i månaden, att utbetalas i samband med julaavlöningen. I slutet av oktober 1927 kunde äntligen ett avtal skrivas under och man beslöt att det skulle träda i kraft den 2 november 1927. Eftersom minimilönerna var lägre än i verkstadsavtalet, kunde förbundet inte skriva under av principiella skäl utan avtalet skulle gälla lokalt. Den 15 juli 1928 ordnade klubben ett möte i Ljung med riksdagsman Anders Hansson som talare och en socialdemokratisk arbetarkommun bildades.

Kooperativ förening

En fråga som började diskuteras och som skakade Lindbergs mer än bildandet av fackföreningen var ett förslag om att etablera en kooperativ affärsförening. Detta var något som riktades mot deras livsnerv, affären på Mörlanda. Denna hade övertagits av en syster och sväger, Maria och Erik Bodin, och betydde lika mycket för familjen som företaget. Verkmästare Larsson, som var förespråkare för en kooperativ affär, kom i onåd och hans son Nils, som arbetade på kontoret och som fått 6 månaders tjänstledighet för avläggande av studentexamen, fick inte tillbaka sitt arbete. Verkmästare Larsson blev helt utestängd från fabriken skötsel.

Göte Berntson börjar

Som kontorist i företaget anställdes en ung göteborgare, Göte Berntson. Han gjorde sin första arbetsdag den 4 augusti 1930. Ungdomarna fick först se honom när de tränade fotboll på planen vid Mörlanda. Han kom gående från Ljungs järnvägsstation med ett paket under armen. Ingen kunde då ana att detta var början till slutet på den Lindbergska eran. Inför fabriken Carlssons 60-årsdag 1929, hade spänningen varit stor, då det hade ryktats om en större donation till en pensionsfond. En pensionsfond skulle det bli, men donationsbeloppet blev endast 1 000 kronor och bara de arbetare som varit anställda vid Carlssons övertagande av fabriken skulle erhålla pension. Så småningom blev det dock större pensionsfondsavsättningar.

Arbetsmiljön

Arbetsförhållandena i fabriken förblev oförändrade, de sanitära anordningarna var lika dåliga som förut. I sitt förslag till avtal hade Sigge Lindberg påtalat de alltför långa vistelserna på utedasset och pissoaren. Då påpekandet enligt hans mening inte hade någon effekt, vidtog andra åtgärder. Pissoaren blev upplagsplats för

Under åren 1917 och 1918 arbetade man med att utvidga dammen. På bilden finns några av dem som deltog i arbetet. I början av 50-talet utvidgades dammen ytterligare och dammfästet förstärktes.

1) Erik Andersson (bror till Sander), 2) Gustav Sander, 3) Martin Andersson, 4) Nils Levinsson, 5) Gottfrid Andersson, 6) ej identifierad, 7) Anton Långberg, 8) Fritiof Rylander, 9) ej identifierad, 10) Algot Långberg, 11) Barthold Johansson, 12) Titus Andersson, 13) ej identifierad, 14) ej identifierad, 15) Herman Hermansson, 16) August Andersson, 17) Edvard Johan Wängkvist. Foto, Richard Sandberg.

skrot och tegel. En öppning gjordes i dassets bakre vägg, där man fick stå helt öppet med insyn från vägen. Dasset, som hade fem platser, inskränktes till två genom att de tre övriga blev upplagsplats för säckar med eldfast lera. Resultatet blev att väntetiderna blev så mycket längre. På ett möte 1928 tog Nils Levinsson upp frågan om bättre hygieniska förhållanden. En kommitté tillsattes, men trots flera påstötningar kom inte någon ändring till stånd förrän efter tio år, när en ny ledning hade tillträtt.

Sämre tider

Under 1929 minskade orderingången. Några åtgärder vidtogs dock inte. Man lät produktionen fortgå som vanligt, med följd att lagren ökade oroväckande. Trots de dåliga tiderna gjordes 1930 en ombyggnad av gjuteriet med en vindsvåning och en ny modellverkstad, till stor glädje för fabriker Carlsson, som under hela tiden stått för modelltillverkningen. Den rådande depressionen drabbade företaget hårt. Dagen före julafton 1932 blev en mycket dystert dag för de anställda. Två tredjedelar av personalen permitterades och de övriga, som var gifta, fick arbeta tre dagar i veckan.

Det blev svårt för många, då

inget arbete fanns att få och arbetslöshetsunderstödet, som var begränsat till 10 veckor, uppgick till endast 10 kronor i veckan. Så länge man fick understöd samlades man hemma hos kassören på fredagseftermiddagarna, dels för att kvittera ut sina pengar och dels för att diskutera och spela kort. Svårigheterna var som sagt stora för de arbetslösa och de kommunala myndigheterna gjorde i allmänhet ingenting för dem. Detta bekräftades när avdelningsstyrelsen gjorde en uppvaktning hos kommunalnämndens ordförande, som var Nils Lindberg. Det var först i augusti 1933, som de permitterade fick återgå till arbetet. I början av vintern 1934 blev det dock åter inskränkningar i arbetstiden och fyra dagars arbetsvecka infördes. Först under sommaren var krisen över.

Familjekriser

Förutom svårigheterna för företaget inträffade också kriser inom familjerna. Ragnhild och Sigge bröt med varandra 1932 och Ragnhild flyttade hem till sina föräldrar. Genom finter och knep lyckades Sigge förhala skilsmässan så att den inte blev klar förrän 1937 genom utslag i Högsta Domstolen. 1932 fick Sigge lämna företaget.

Wilhelm Carlsson och hans norskfödda hustru Anna hade fått nog av de ekonomiska bekymren för företaget, de rättsliga processerna och problemen inom familjen. Hustru Anna ville gärna flytta tillbaka till Oslo. Enligt avtal av den 10 augusti 1932, sålde Wilhelm Carlsson med godkännande av Anna sin fabriks- och handelsrörelse jämte tillhörande egendom, för ett belopp av 300 000 kronor till mågen Nils Lindberg. Detta belopp skulle betalas med 100 000 kronor vid avtalets underskrivande samt med samma belopp den 1 januari 1933 och den 1 januari 1934. Lindberg fullgjorde likviden vad gällde det först angivna beloppet på 100 000 kronor, varvid delvis användes medel som fanns disponibla för firmans verksamhet. Efter någon tid återbetalade Carlsson vad Lindberg hade betalat.

Fru Lindberg ingriper igen

I fabriksvillan gjordes allt klart för flyttning och ägodelarna packades i stora lådor. Då ingrep på nytt fru Lindberg på Mörlanda och förklarade, att det inte fick bli någon flyttning. Skandalen skulle bli alltför stor. Nils Lindberg underlät att registrera sig som ägare av företaget, vilket han alltså inte heller hade betalt något för. Inte heller senare när förhållandena blivit bättre vidtog han några sådana åtgärder – kanske av skattetekniska skäl. Nils hade också egen förmögenhet och han ville förmodligen inte ta några risker som kunde äventyra denna.

Efter det att Sigge Lindberg lämnat företaget var Nils Lindberg ensam ledare. Wilhelm Carlsson ändrade sig vad gällde försäljningen och flyttningen. Verksamheten hade under en tid börjat gå något bättre och Carlsson valde att stå kvar som ägare. Det kan också på goda grunder antas, att Göte Berntsson började få ett visst inflytande och hade synpunkter på utvecklingen. Troligen ingrep han mot försäljningen och den tilltänkta flyttningen.

TILL ARBETSPERSONALEN HOS
A.H. ANDERSSON & CO.
LJUNG.

Då Ni nu till största delen ingått i fackförening och genom den gjort löneframställning m.m. av 21/7 d.å. får jag enl. Edert uttalande vid möte lämna utförligt svar till Eder. Någon mellankomst av representant från konkurrerande företag går jag ej in på. Varje företag har sin individuella karaktär och må givetvis behålla sin självständighet mot obehörig inblandning i egna angelägenheter. Fackföreningen bör sortera direkt under större organisation och ej under jämförligt företag. De begärda lönerna måste helt avvisas såsom omotiverade och orimliga, då fabriken med sådana inom kort skulle gå över ända, vilket icke minst drabbade Eder själva. Det är icke så lätt för dem som på flera sätt äro bundna vid ort och yrke och kommit till viss ålder att söka ny verksamhet.

Med 50 man ha vi på några år fördubblat antalet, huvudsakligen med yngre krafter och kunna ej tänka på vidare utveckling, varför man i stort sett får räkna med nuvarande besättning som stadigvarande. Lönerna för den stiger ju så småningom, alltså en med åren stigande utgiftspost utan motsvarande förhöjning av försäljningspriserna. Enl. Edra fordringar skulle inom få år de flesta vara uppe i 83 öres grundlön, vilket med ackord skulle göra en medelförtjänst på c:a 1:- kr per timme och arbetare. Med våra 120 tusen årstimmar skulle det betyda c:a 48 tusen kr. lönetillägg pr år, vilket även under gynnsamma driftår

medförde stora underskott å rörelsen. Kan ett företag icke ens under goda år fondera kapital för kommande behov, går det redan då med förlust och äger inga reserver till depressionstider, modernisering och underhåll av anläggningarna. Tillämpades här begärda löner, kunde man med större fördel driva armaturtillverkning i Stockholm med därvarande löner, då bl.a. en del fastigheter, frakter och försäljningskostnader bortföle och i stället bättre kontakt med kundkretsen och billigare drivkraft erhöles. Som bekant bär sig dock ej fabrikation av vanlig handelsarmatur i storstäderna.

Då Ni vill göra gällande, att lönerna här skulle ligga lägre än på andra ställen inom skilda industrier, men i verkligheten står Eder reallön i genomsnitt över medelnivån. Lönerna ha sedan gammalt i regel mera satts efter ålder och behov än efter sträng uppdelning mellan yrkes- och grovarbetare eller med dem jämställda. I annat fall skulle en stor del komma ner i lägre än nuvarande löner. Säsongarbetare i orten ha icke mer än Ni i grundlön. För snickare och målare har jag i sommar betalt 70 öre och för grovarbetare 60 öre pr timme enl. egen begäran. Löner och levnads-kostnader för en organiserad industri i närheten ställa sig ogynnsammare än för Eder, levnads-kostnaderna ligger här lägre än annorstädes. Fria bostäder skola tillhandahållas för alla: gifta äga rätt till 2 rum och kök samt

jordtäppa, ogifta över 25 år ensamt rum och under 25 år delat rum. Tills fler bostäder hunnit skaffas, skall viss ersättning utbetalas för egna bostäder. Tendensen att flytta flera kilometer bort och att ägna sig åt jordbruk m.m. blir till fabriken skada, då vederbörande lägga för mycket an på utomstående arbete, så att de komma till fabriken uttröttade och ej kunna hålla erforderlig, lagad kost och därigenom utföra undermålig arbetsprestation. Mjölk, mjöl, bränsle m.m. fås här till åtskilligt reducerade priser. Behovet efter nöjen och omväxling har efter omständigheterna tillgodosetts genom föreningslivet, goda filmer m.m. utan att som i större samhällen tära på ekonomien. Mera är ämnat att göras åt saken.

Hittills har Ni haft förmånen av fullt regelbunden arbetstid med ständiga ackord över hela linjen. Vid många industrier är timlönen ej högre och tillverkningen så oregelbunden, att ackord långt ifrån alltid tillämpas och arbetsbrist inom en del fack inträder, så att vederbörande stundom få permitteras. Vi ha koncentrerat tillverkningen, så att dessa nackdelar ej förekommit, men det gäller att skaffa order och vara med i priserna. Då numera tillverkas mer armatur i landet än som förbrukas måste överskottet exporteras; detsamma gäller även för oss och ha vi att räkna med exportpriset. Dessutom fortfara armaturpriserna ännu att sjunka, senast i våras med flera procent utan att tillverk-

ningskostnaderna under de senaste åren gått ned. Prisindex går även sakta men säkert nedåt, mest livsmedel. För samhällen stå dock en del poster ännu relativt högt, såsom hyror och omkostnader för lantmannaprodukter.

Pensioneringen är ännu ett olöst problem, men hade jag tänkt att i samråd med Eder göra upp en plan för bildande av en pensionsfond, som skulle bidra att ekonomiskt säkerställa ålderdomen för arbetare med långvarig och trogen tjänst. Enär driften år efter år gick tillbaka och stod nära sin undergång, har ställningen hittills varit så svag att intet kunnat göras åt saken, men hade jag hoppats, att den så småningom skulle förbättras till hela företags bästa.

Med det ovan anförda har jag velat klarlägga läget och blir förutom naturaförmåner timlönen som förut maximum sextiofem öre och minimum tjugotre öre för pojkar i konfirmationsåldern. Den senare brukar dock snart höjas. För äldre, som tages in, blir begynnelselönen individuell. Efterföljande lista upptar de höjda timlöner för personalen under 65 år i så rättvis fördelning som möjligt.

Förut satta ackord få ej höjas, och de förbättringar verkstaden inför skola tagas i beaktande vid ackordssättning. Antalet formflaskor få ej minskas för 48 timmars arbetsvecka enl. utredning vid möte härom.

Det står Eder fritt att vid riklig ordertillgång utnyttja den arbetstid, som medges: 52 timmars arbetsvecka för dem som fyllt 18 år, och räknas regelbunden arbetstid som ordinarie. Å första timmen efter ordinarie arbetstiden räknas ej tillägsprocent, ej heller å reparationer av anläggningarna,

körning o.d. som ligga utanför rena tillverkningen. Skulle för denna övertidsarbete utöver ovan nämnda förekomma, får särskild överenskommelse därom träffas med resp. arbetare.

Arbetet börjar första söckendagen efter nyårsdagen och slutar enl. vanlig arbetstid 23 dec. om då ej är söndag. Trettondedags- och pingstafton arbetas som vanligt. Under julhelgen sker inventering med tillhjälp av erforderlig personal. Semester beviljas under midsommarveckan. Infaller midsommardagen på en söndag, slutar semestern med denna, och infaller midsommarafton på en söndag, börjar den med densamma. För denna utbetalas enl. Eder önskan full veckobetalning efter resp. arbetares timlön för tillämpad arbetsvecka. I stället drages Edra julgratifikationer in.

Vid arbetstidens början skola alla punktligt vara på sina platser och efter bästa förmåga fullgöra sina åligganden. Den eller de som tillämpa obstruktion i arbetet eller stämpla mot företaget avskedas. Då hos en del slentrianmässighet med mycket pauser för rökning och vistande på avträdena blivit till vana, förbjödes under arbetstiden rökning inom verkstadsområdet och privata samtal. Avträdet har blivit en förevändning för pauser från tiden med lång arbetstid och timpenningssystem. För naturabehoven finnas ju bl.a. rasterna. Som kompensation för kortare arbetstid skulle ju högre arbetsintensitet ernås. Mot dem, som ej rätta sig efter de nya förhållandena kommer nödiga åtgärder att vidtagas. Permission från arbete skall beviljas av vederbörande. Vill någon ej sopa svarverkstaden mot skälig ersättning, införes obligatorisk, daglig städning mot en avgift, som motsvarar den

nuvarande. Renhållningen i gjuteriet sker som förut varje lördag av gjuteripersonalen. Denna sköter också som förut värmepannan, vilket även ingår i gjuteriackordet.

Avlöning sker fortfarande varannan lördag. Något särskilt behov av veckoavlöning finnes icke här. Olycksfallsförsäkring enl. lag.

Genom Edert inträde i fackföreningsrörelsen ha vi fått en ny faktor att räkna med, och beror det på den och Eder, om driften skall få arbetsro och byggas upp på solid grund eller kastas i äventyrligheter med oberäknliga följder. För fredens och samförståndets bevarande har jag sträckt lönerna så långt jag anser driften förmår bära, men går ej längre, varför ytterligare eftergifter under nuvarande konjunkturer icke medges. Förkastar Ni villkoren och går i strejk med åtföljande brytning av affärsförbindelserna och försvagande av ekonomien, så förmår den rakt inte betala mer framdeles utan snarare tvärtom. Och i vad utsträckning driften kommer att tagas upp igen, kan man ej veta, men sannolikt blir det reducering på överflödiga platser lång tid framåt. Våra förbindelser äro mödosamt upparbetade och om man så småningom lyckas få dem tillbaka, måste även nya prissänkningar tagas med i räkningen. Detta så mycket mer som icke alla armaturfabriker ha tillräckligt med beställningar.

Ljung den 10 sept 1927.

Wilhelm Carlsson

(Denna skrivelse är med största sannolikhet författad av Sigge Lindberg.)

Efter det att Sigge Lindberg lämnat företaget, skötte Göte Berntson själv affärerna och kontoret fram till augusti 1935, då han fick hjälp av en 14-årig yngling vid namn Ture Åberg.

Företaget växer

En viss expansion inleddes och 1936 skedde den första utbyggnaden av svarvsalen och den första stångautomaten togs i bruk i februari 1936. Det kom fler automater detta år och skiftarbete infördes vid dessa maskiner – även treskift. Arbetarskyddet var dock inte utbyggt, utan maskinskötaren fick gå där ensam hela natten, utan sällskap. Det blev påfrestande och flera av skötarna mådde dåligt och måste omplaceras.

Företaget utvecklades i rask takt och nyanställningar gjordes. Den fackliga aktiviteten var dock låg. Nils Lindberg passade på att reducera gjuteriackordet med 2 öre, men även verkstaden drabbades av sänkningar. Som skäl anfördes rationaliseringar. Metalls avdelning 240 Annelund beslöt i juli 1935 att säga upp avtalet. Nu började återigen segslitna förhandlingar. För att "avdelningen" skulle kunna hävda sin rätt föreslogs att alla ackordslöner skulle statistikföras och ge underlag till en rättvis ackordsprislista. Förslaget bordlades gång efter annan och blev inte genomfört. Företaget överlämnade sedermera en prislista där samtliga tempoackord hade sänkts. Då man inte kunde få klarhet i hur mycket ackorden gav, träffades en överenskommelse att alla ackord, som inte gav minst 80 öre i timmen, skulle justeras uppåt men någon undertecknad ackordsprislista kom inte till stånd.

Nya problem uppstod genom att hårdmetallverktyg började användas. Man kan med fog säga, att det så småningom kom att råda anarki på ackordsfronten. Någon verkmästare fanns inte och Nils Lindberg, som började få personliga problem, lämnade alltmer fabriken åt sitt öde. Han var periodvis sjukskriven. I november

1937 permitterades 20 arbetare på grund av arbetsbrist. Samtliga återanställdes dock under den kommande våren då även nyanställningar gjordes.

Nils Lindberg försöker ta över företaget

Inom familjen Carlsson skedde stora förändringar. Ragnhild, som fått sin skilsmässa klar, gifte sig 1938 med Göte Berntsson som därigenom fick en starkare ställning inom företaget. Vid påsken samma år gick även Nils och Thelma skilda vägar. Nils Lindberg var från denna tidpunkt sjukskriven. I januari 1939 hade han dock återvunnit hälsan så pass att han ansåg sig kunna återta sin tjänst. Han infann sig på kontoret och under återopande av överlåtelseavtalet ville han överta hela företaget och få bort såväl Wilhelm Carlsson som Göte Berntson. Carlsson sade givetvis nej och hävdade att avtalet inte hade trätt i kraft.

Det hela resulterade i en process, som varade under åren 1942–1945 och slutade hos Kungl Maj:t. Carlsson vann i samtliga instanser då Lindberg inte kunde påvisa att han hade fullföljt den ursprungliga överenskommelsen. Processen gällde också löne- och anställningsvillkor, låneärenden och kontomellanhavanden. Bl a redogjorde Nils Lindberg i en av sina inlagor till Gäsene Tingslags Häradsrätt för de svåra lågkonjunkturåren som började 1918. Han beskrev hur företaget då ofta stod utan likvida medel för utbetalning av löner och hur han för att rädda situationen lånade av anhöriga eller tog av sitt fadersarv. Sådana försträckningar återbetalades efter längre eller kortare tid.

En långvarig process

1938 lät Sigge Lindberg registrera Ljungs Armaturfabrik AB. Då AHA redan var känt under flera olika benämningar – Ljungs Armaturfabrik, Armaturen i Ljung, Ljungarmatur, Andersson i Ljung m fl – yrkade AHA i början av 60-

talet på förbud för Lindberg att få använda det inregistrerade firmamnamnet. AHA ansökte samtidigt om att få registrera namnet Ljungarmatur. Man hade använt de olika benämningarna på företaget under ett antal år, bl a i trycksaker och från 1945 användes Ljungarmatur som telefonnamnrop. Det blev samtidigt även företagens telegramadress.

Lindberg kom inte att bedriva någon tillverkning eller handelsverksamhet överhuvud taget. Det hade uppenbarligen inte heller varit avsikten, utan denna hade varit att förhindra AHA från att kunna registrera namn innehållande orden Ljung, armatur, eller liknande.

1964 hade ärendet nått Högsta Domstolen, som slutligen fastställde att Sigge Lindberg inte fick använda namnet Ljungs Armaturfabrik AB. För att skydda namnet Ljungarmatur AB lät AHA inregistrera detta och det blev sedan ett "vilande" bolag med ett aktiekapital på 5 000 kronor. Detta fanns kvar ända till 1980 då det svenska försäljningsbolaget etablerades och Ljungarmatur AB omregistrerades till Tour & Andersson Svenska Försäljnings AB.